

1945 -1991- YILLARDA O‘ZBEKISTON SSRDA IJTIMOY TA‘MINOT TIZIMINING MOLiyALASHTIRISH MANBALARI

Allaberganov Ollabergan Arslanbekovich
Ma‘mun universiteti o‘qituvchisi

E-mail. allaberganov_ollabergan@mail.ru

UO‘K 902.2(575.171). <https://orcid.org/0009-0002-8596-0926>

Annotatsiya. Ushbu maqolada muallif tomonidan Sovet ittifoqi davrida O‘zbekiston SSR aholisining ijtimoiy ta‘minot bilan ta‘minlanishi va bu sohaning asosiy moliyaviy manbalari nimalardan iborat ekanligi yoritilgan. Shuningdek, o‘rganilayotgan davrda ya‘ni XX asrning 40-90-yillarda davlat byudjeti tomonidan ajratilgan mablag‘larning ijtimoiy ta‘minotning amalga oshirish mexanizmlariga yo‘naltirilishi tahliliy nuqtaiy nazardan o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston SSR, Xorazm, xalq xo‘jaigi, pensiya ta‘minot, qonun, qishloq, kolhoz, byudjet, moliya, nafaqa, moddiy–maishiy yordam, sog‘liqni saqlash.

Аннотация. В данной статье автор описывает обеспечение социального обеспечения населения Узбекской ССР во времена Советского Союза и основные финансовые источники этой отрасли. Также в исследуемый период, то есть в 40-90-е годы XX века, с аналитической точки зрения изучалось направление средств, выделяемых государственным бюджетом на реализацию механизмов социального обеспечения.

Ключевые слова: Узбекская ССР, Хорезм, народное хозяйство, пенсионное обеспечение, право, сельское хозяйство, колхоз, бюджет, финансы, пособие, материальная и бытовая помощь, здравоохранение.

Abstract. In this state, the author describes the social security of the population of the Uzbek SSR and the times of the Soviet Union. Also, during the period under study, that is, in the 40-90s of the 20th century, the direction of funds allocated by the state budget for the implementation of social security mechanisms was studied from an analytical point of view.

Key words: Uzbek SSR, Khorezm, national economy, pensions, law, agriculture, collective farm, budget, finance, benefits, material and household assistance, healthcare.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION)

Ma'lumki, XX asrning 40-yillari o'rtalaridan 90-yillar boshigacha bo'lgan davrda O'zbekiston SSR aholisining ijtimoiy-iqtisodiy turmush darajasi bevosita ijtimoiy ta'minot bilan bog'liq ekanligi va ijtimoiy ta'minot davlat byudjeti hisobidan, kasaba uyushmasi, ijtimoiy sug'urtalar hisobidan moliyalashtirilgan. Ijtimoiy ta'minotga oid qonunlarda davlat byudjeti hisobidan sovet kishilarining turmushini yaxshilashga qaratilgan qator ishlar amalga oshirilgan. Bu davrda y'ani 1945-1991-yillar oralig'ida O'zbekiston SSR aholisi ijtimoiy ta'minotga ehtiyojning kuchayishi, ammo aholi o'rtasida ijtimoiy ta'minotdan foydalanishda ko'plab muammolar vujudga kelganligi, shuningdek, ijtimoiy ta'minotga oid qonun, qaror va farmonlardan aholining bexabar ekanligi oqibatida ijtimoiy ta'minot yordamlari tayilashda kamchiliklar kuzatilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD

(ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД / LITERATURE REVIEW)

1945-1991-yillarda O'zbekiston SSRda ijtimoiy ta'minot tizimining moliyalashtirish manbalari alohida mavzu sifatida nihoyatda kam o'rganilgan. Sovet davriga oid "O'zbekiston SSR tarixi"[1], mustaqillik yillarida yaratilgan asarlar va tadqiqotlarda, jumladan, M.Matniyozovning "Xorazm tarixi" [2], Q.Rajabov mas'ul muharrirligida chop etilgan "O'zbekiston SSR rahbariyatining ijtimoiy va siyosiy faoliyati (1945-1983-yillar)" [3], A. Mannopov, S. Mirzaahmedova muallifligida "75 -mehru shafqat yillari" [4] nomli kitoblarda 1945-1991- yillarda O'zbekiston SSRda ijtimoiy ta'minot tizimining moliyalashtirish manbalari qisman bayon qilingan. Shuningdek, o'rganilayotgan davrga oid Xorazm viloyat davlat arxivi hujjatlari va "Xorazm haqiqati" gazetasi, "O'zbekiston sotsial ta'minoti" jurnali materiallari tadqiqotning manbaviy asosi bo'lib xizmat qildi. 1945-1991-yillarda O'zbekiston SSRda ijtimoiy ta'minot tizimining moliyalashtirish manbalari mavzusini o'rganish, jumladan ushbu maqolani asoslash jarayonida sinxron usul, qiyosiy tarixiy usul, tarkibiy tahlil kabi usullardan[5] foydalanildi.

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS)

Urushdan keyingi dastlabki yillardan to 1991-yilgacha bo'lgan davrda Sovet ittifoqida bo'lgani kabi O'zbekiston SSRda ham aholini, ayniqsa keksalar, ko'zi ojizlar, urush va mehnat nogironlari, ko'p bolali onalar, yolg'iz onalar, dam olish uylariga yo'llanmalar, pensionatlar, bolalar uylari ijtimoiy ta'minoti tizimi tarkibiga

kirib, O‘zbekiston SSRda ijtimoiy ta‘minot davlat byudjeti hisobidan, kasba uyushmasi, ijtimoiy sug‘urtalar hisobidan moliyalashtirilgan.

Sovet ittifoqi davlat byudjeti daromadlari qismi 1945-yilda 302.0 milliard so‘mdan 1950-yilga kelib 422.1 milliard so‘mga yetgan, shu yillar davomida ijtimoiy madaniy tadbirlar uchun byudjet hisobidan 524.5 milliard so‘m sarflangan. Bu mablag‘lardan:

- Xalq maorifiga 258.9 milliard so‘m;
- Sog‘liqni saqlash 94.4 milliard so‘m;
- Ijtimoiy ta‘minotga 102.0 milliard so‘m ajartilgan [6].

1950-yilga kelib O‘zbekiston SSRda davlat byudjeti harajatlarining ijtimoiy madaniy tadbirlar uchun 2.209.451 ming so‘m [7] miqdorda mablag‘ ajratilgan bo‘lib, bu mablag‘lar umumiy ta‘lim maktablari, oliy o‘quv yurtlari, ilmiy tekshirish muassasalari, zavod–fabrika ta‘lim maktablari, kutubxona, klub, teatrlar, maorif madaniyat va sog‘liqni saqlash, pensiya hamda nafaqalar uchun yo‘naltirilgan.

O‘zbekiston SSR kasaba uyushmasi tashabbusi bilan ijtimoiy ta‘minotga muhtoj insonlar uchun bir necha bor mablag‘ ajratilgan. Shuningdek, davlat ijtimoiy sug‘urta byudjetidan ishchi va xizmatchilarning moddiy-maishiy va madaniy ehtiyojlarini qondirish uchun 1958-yilda 680 million so‘mdan ko‘proq pul sarflangan[8].

Keyingi yillarda, jumladan 1960-yilga Ittifoq davlat byudjetidan ijtimoiy madaniy tadbirlar uchun 247.782.162 ming so‘m miqdorida mablag‘ ajratilgan[9] bo‘lsa, shu davrga nisbatan bu ko‘rsatgich O‘zbekiston SSRda ijtimoiy madaniy tadbirlar uchun davlat byudjeti daromadlaridan 5330525 ming so‘mni tashkil qilgan[10].

Davlat byudjeti hisobidan pensiya ta‘minoti uchun 1955-yilda 3 milliard so‘m pensionerlarga to‘langan bo‘lsa bu ko‘rsatgich 1961-yilda 7.6 milliard so‘mga yetgan[17].

1976-yilga kelib O‘zbekiston SSR davlat byudjetidan ijtimoiy madaniy tadbirlarga 2 milliard 249 million 143 ming so‘m yoki O‘zbekiston SSR Oliy Sovetining 1975-yil uchun mo‘ljalangan rejasidan 105.5 foiz miqdorda ko‘p mablag‘ sarflangan.

1976-yilgi byudjetdan xalq maorif, fan va ma'daniyat uchun 1 milliard 253 mln so'm ya'ni, 1975- yil uchun tasdiqlangan rejaga nisbatan 5.4 foiz ko'p mablag' sarflash ko'zda tutilgan. 1976-yilda sog'liqni saqlash ishlari uchun 1975-yilga nisbatan 5% ko'p ya'ni, 482 mln ajratilgan.

Respublika byudjetidan ijtimoiy ta'minot harajatlariga 1976-yilda 510 mln so'm yani 1975-yildagiga nisbatan 7.3 % ko'p pul ajratilgan. 1976-yilgi byudjet loyihasiga muvofiq kolxoz a'zolariga 236 mln pensiya va nafaqalar va kam ta'minlangan oila bolalari uchun 328 mln so'm nafaqa to'lash ko'zda tutilgan[11].

O'zbekiston SSRda ijtimoiy ta'minot tizimining asosi davlat byudjeti hisobidan moliyalashtirilgan bo'lib quyidagi jadvalda o'z aksini topadi.

Davlat byudjeti taqsimoti [12]

(million rubl)

	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Jami harajatlar	8444.8	9991.6	10163.8	10949.3	12014.8	15374.0
Ijtimoiy ta'minot	730.2	810.8	874.4	949.6	1042.2	1237.1

Davlat byudjetidan ijtimoiy-madaniy tadbirlarga sarflanadigan xarajatlar davlat byudjeti, davlat kooperativlar, kasaba uyushmasi va boshqalar davlat korxonalarini va tashkilotlari hisobidan amalga oshirilgan. 1987-yilda ijtimoiy-madaniy tadbirlarga sarflanadigan mablag' O'zbekiston SSR milliy daromadining 29,5 foizini tashkil etgan[13].

1989-yilga kelib, O'zbekiston SSR davlat byudjetida ijtimoiy madaniy tadbirlarga ajratilgan mablag' hajmi 5383.242 ming so'mni tashkil qilgan. Shu jumladan, davlat ijtimoiy sug'urtasi byudjeti bo'yicha 880.000 ming so'm miqdorida belgilangan[14]. Ammo, bu mablag'lar to'laqonli ijtimoiy ta'minotga muhtoj insonlarga yetib borganmi? degan savol noaniqligicha qolgan.

1991-yil yanvar oyiga kelib, sovet davlati byujjet taqsimotiga ko'ra ijtimoiy-madaniy tadbirlar uchun 19.645.057 ming so'm miqdorida mablag' ajratilgan bo'lib quyidagicha taqsimlangan:

1. Xalq ta'limiga 5.431.759. ming so'm
2. Sog'liqni saqlash tizimiga 3.204.427 ming so'm

3. Madaniyat va san'atga 459.196 ming so'm
4. Ommaviy axborot vositalariga 1.656.875 ming so'm
5. Onalik va bolalikni muhofaza qilish, pensiya va nafaqalarga 8.892.800 ming so'mni tashkil qilgan[15].

Yuqoridagi faktlardan shu narsa ayon bo'ladiki, yil sayin ijtimoiy madaniy soha uchun ajratilgan mablag'larni ko'payib borishi bu sohani rivojlanganidan dalolat bermaydi. Aksincha, yil sayin ittifoq davlatlari qatorida O'zbekiston SSRda ham ijtimoiy ta'minotga ehtiyojmand aholini soni ortib borganini anglatgan.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION)

1945-1991-yillar oralig'ida O'zbekiston SSR aholisining ijtimoiy ta'minot bilan ta'minlanishi, bu sohaning asosiy moliyaviy manbalari va bu borada qabul qilingan qonunlar, meyoriy hujjatlarning ko'pligiga qaramasdan oddiy mehnatkash aholining moddiy ahvoli yaxshilanmadi. Amalga oshirilayotgan islohotlar balandparvoz, quruq va yolg'on raqamlardagina ifodalangan. Sovet davrida O'zbekiston SSR aholisining ijtimoiy ta'minoti bilan taminlanishi va bu sohada asosiy moliyaviy manbalari oid qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarda hammani tengligi belgilab qo'yilgan bo'lsa-da, amaliy hayotda bu qonuniyat o'z aksini topmagan. Shuningdek ijtimoiy ta'minot uchun ajratilgan mablag'larni ayrim shaxslar o'z shaxsiy manfaatlari yo'lida o'zlashtirish holatlari ham uchrab turgan.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSIONS)

Xulosa qilib aytganda, XX asrning 40-90-yillarida Sovet davlati tomonidan qishloq va shahar mehnatkashlarning ijtimoiy ahvolini yaxshilash uchun bir qancha ijtimoiy chora-tadbirlar amalga oshirilganligiga qaramasdan baribir O'zbekiston SSR ijtimoiy hayotida turg'unlik va qashshoqlik elementlari saqlanib qolavergan. Boshqa ittifoqdosh respublikalarda bo'lgani kabi O'zbekiston SSR jumladan, fuqarolarini ham ijtimoiy ta'minot bilan ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lgan, albatta. Ushbu yo'nalishning muhimligi SSSRda ijtimoiy ta'minoti uchun ajratilgan xarajatlar to'g'risidagi ma'lumotlar bilan tasdiqlanadi. Ammo, bu davrda ijtimoiy ta'minot bilan bog'liq ishlarda jiddiy kamchiliklar ham kuzatilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

(ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. O‘zbekiston SSR tarixi. 4-jild.-T.:“ Fan”, 1971. 217-218-b.
2. Matniyozov M. Xorazm tarixi.2-jild.-Urganch.:1997. 173-b.
3. Rajabov Q. O‘zbekiston SSR rahbariyatining ijtimoiy va siyosiy faoliyati (1945 - 1983 yillar).-T.: “Fan”, 2020.
4. A. Mannopov, S. Mirzaahmedova 75 mehru shafqat yillari –T.: Adolat, 1994. 5-6-b
5. Shadmanova S. Tarix tadqiqotlarining metodologiyasi va zamonaviy usullari.-T.: “Barkamol fayz media” nashriyoti, 2018. 70-b.
6. “Xorazm haqiqati”. 1951-yil 13-mart. № 50 (6426). 2-b
7. “Xorazm haqiqati”. 1950-yil 23-avgust. № 168 (6285). 5-b
8. O‘zbekiston SSR tarixi.4-tom.-T.: 1971. 322-323-b
9. “Xorazm haqiqati”. 1959-yil 5-noyabr. № 219 (8652). 1-b
10. “Xorazm haqiqati”. 1959-yil 24-noyabr. № 232 (8665). 2-b
11. “Xorazm haqiqati”. 1975-yil 12-dekabr, №244 (12.782). 4-b
12. Народное хозяйство Узбекской ССР в 1990 г. Статистический Ежегодникю –Т.: Узбекистон.1991, 338-b
13. Народное хозяйство Узбекской ССР в 1987 г. Статистический Ежегодникю –Т.: Узбекистон.1988, 322-b
14. “Xorazm haqiqati”. 1988-yil 21-sentabr. № 224 (15936). 3-
15. “Xorazm haqiqati”. 1991-yil 17-yanvar. № 11 (16.469). 1-2-b
16. Аллаберганов, О. А. (2023). О ‘ZBEKISTON SSRDA IJTIMOİY TA’MINOT TIZIMINING SHAKLLANISHI XUSUSIDA. *НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ “MA’MUN SCIENCE”*, 1(2).
17. “O‘zbekiston sotsial ta’minoti”. 1962-yil aprel. №2 (21). 6-b